

Психологічна детермінація професійного самовдосконалення майбутнього вчителя

Ісаєва Д. Ю.

Анотація. У статті здійснено аналіз професійного самовдосконалення як одного із базових чинників особистісного зростання майбутнього вчителя. Розглянуто різні підходи науковців щодо визначення сутності професійного самовдосконалення як особистісно цінної і професійно важливої якості особистості і представлено основні характеристики означеного феномена. Встановлено, що психологічною основою професійного самовдосконалення виступає професійна самосвідомість, яка сприяє розвитку майбутнього вчителя як суб'єкта професійного самовдосконалення. Визначено основні психологічні детермінанти процесу професійного самовдосконалення особистості та представлена їх характеристика.

Ключові слова: самовдосконалення, професійне самовдосконалення, самопізнання, самоаналіз, самооцінка, саморегуляція, самопроекування.

Постановка проблеми. У контексті пріоритетів реформування освітньої сфери перед вітчизняною вищою школою постало завдання підготовки педагогів нового типу, фахівців здатних до створення інтелектуального, духовного потенціалу нації. Одним із магістральних шляхів формування майбутнього педагога вбачається в урахуванні особистісних чинників, зокрема внутрішньої активності студента, спрямованої на саморозвиток на етапі професійного становлення в умовах вищої педагогічної школи. Досягнення ефективних результатів у майбутній педагогічній діяльності, потребує від вчителя сформованості внутрішнього стрижня, на основі якого будується процес професійного і особистісного «становлення себе». Для того, щоб бути готовим щоденно підтримувати і доводити власні конкурентні переваги, вчитель потребує постійного професійного й особистісного самовдосконалення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблема професійного самовдосконалення була предметом дослідження науковців у різних аспектах: самовиховання студентської молоді, психологічні проблеми розвитку особистості, співвідношення самооцінки з рівнем домагань і професійних намірів,

готовності студентів до самоосвіти, професійного становлення вчителя [1, 2, 4, 6–8]. Проте, проблема психологічної детермінації професійного самовдосконалення майбутнього вчителя залишається недостатньо з'ясованою і потребує подальшого дослідження.

Мета статті — розкрити сутність поняття «професійне самовдосконалення», визначити основні психологічні механізми його функціонування та здійснити їх характеристику.

Викладення основного матеріалу дослідження. Вирішення означеної проблеми потребує з'ясування сутності поняття «професійне самовдосконалення». Аналіз представлених наукових поглядів свідчить про наявність варіативності підходів до сутності даної дефініції, які базуються на основі сутності самовдосконалення. Аналіз запропонованих у науковій літературі визначень поняття «самовдосконалення» дає підстави розглядати його як: систематичну, послідовну роботу особистості з удосконалення своїх позитивних й усунення негативних якостей; внутрішню самоорганізацію всього життя, оптимальну самореалізацію всіх своїх сил і здібностей; роботу над собою, яка прискорює процес формування особистісних якостей; досягнення особистістю досконалості шляхом розвитку фізичних, моральних, розумових та інших якостей; спрямованість на повну реалізацію себе як ідеальної особистості і передбачає активну самостійну роботу із самовиховання, самоосвіти та самонавчання [5, с. 7–14; с. 58–59].

Відповідно до поглядів науковців щодо сутності самовдосконалення у наукових наробках ряду дослідників (О. А. Ігнатюк [2], Л. О. Сущенко [6], Т. В. Шестакова [11] та ін.) розкривається сутність професійного самовдосконалення. Так, О. А. Ігнатюк професійне самовдосконалення трактує як важливий компонент підготовки фахівців, результат свідомої взаємодії майбутнього спеціаліста з конкретним соціальним середовищем, під час якої він реалізує потребу розвитку професійно важливих якостей, знань і вмінь, що сприятимуть досягненню успіху у професійній діяльності [2, с. 16]. З точки зору Л. О. Сущенко, професійне самовдосконалення — це внутрішній процес якісних самозмін, який відбувається за рахунок усвідомлення необхідності самовдосконалення, самоаналізу, мотивованого цілеспрямованого й чітко організованого саморуху до ідеалу [6, с. 6]. Згідно позиції Т. В. Шестакової професійне самовдосконалення являє собою процес і результат творчого цілеспрямованого самостійного руху особи до вершин особистісного і професійного розвитку, що

здійснюється завдяки самоосвіті, самовихованню, самоактуалізації та забезпечує її творчу самореалізацію у професії [11, с. 11].

Отже, виходячи з вище викладеного можемо стверджувати, що професійне самовдосконалення — це свідомий динамічний неперервний процес розгортання особистісно-професійного потенціалу, заснованого на внутрішній потребі в удосконаленні інтелектуальних і практичних умінь і навичок, досвіду творчої діяльності, особистісних і професійно значущих якостей вчителя задля підвищення особистісно-професійного зростання.

Професійне самовдосконалення потребує розгляду в межах категорії професійної самосвідомості. У психолого-педагогічній літературі (див., наприклад, О. Мешко [4]) професійна самосвідомість розглядається як здатність особистості зіставляти «образ Я» з вимогами професії до індивідуально-психологічних особливостей. Як складне особистісне утворення професійна самосвідомість характеризується усвідомленням особистістю: себе в якості суб'єкта майбутньої професійної діяльності; системи провідних цінностей професії на рівні особистісних цінностей; процесуальної сторони професійної діяльності та необхідності позитивного ставлення до оволодіння професією. Співвідношення цих факторів свідчить про професійну придатність і визначає ефективність професійного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Здійснення професійного самовдосконалення потребує визначення детермінант його ефективного функціонування, базовими серед яких виступають такі психологічні механізми: *самопізнання, самоаналіз, самооцінка, саморегуляція*.

Розглядаючи професійну самосвідомість як усвідомлення студентом властивостей і особливостей власного Я, які значимі для процесу оволодіння професією і в подальшому в професійній діяльності, процес професійного самовдосконалення майбутнього фахівця можна розглядати як шлях від «Я — професійно реальне» до «Я — професійно ідеальне». Щоб вірно визначити «Я — професійно ідеальне» (яким я хочу стати в майбутньому), треба знати власне «Я — професійно реальне» (який я є сьогодні).

Тож професійне самовдосконалення пов'язано перш за все з процесами самопізнання, через які здійснюється цілеспрямоване отримання інформації про розвиток власної особистості. У психології поняття «самопізнання» визначається як складний психічний процес, сутність якого полягає у сприйнятті особистістю численних образів самої себе в різних ситуаціях, діяльності і поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми і поєднанні цих образів в єдине цілісне

утворення — уявлення, а потім у поняття свого «Я» як суб'єкта, що відрізняється від інших суб'єктів. З точки зору Л. Хоружої самопізнання — це «... основа саморозвитку, самоконтролю, і цілісне адекватне поняття про власне Я, саморегуляції особистості, що містить оцінку особистості самої себе, шкалу значимих цінностей» [9, с. 151]. Але, самопізнання, відбиваючи реальне буття особистості, робить це не дзеркально, тому уявлення людини про саму себе завжди буде мати суб'єктивний характер. Запобігти цього недоліку дозволяє механізм самоаналізу. І. І. Чеснокова зазначає, що «самоаналіз виникає як реакція на незадоволення людини власними психологічними особливостями, поведінкою, результатами діяльності і спрямований на усвідомлення і усунення невідповідності між тим чого вона бажає, й тим, що вона може, а також між тим, чого вона хоче й тим, що від неї вимагають [10, с. 70].

У дослідженнях С. Л. Рубінштейна, І. І. Чеснокової [5, 10] та інших науковців утверджується думка про співпорядкованість процесів самопізнання і самоаналізу. Так у концепції І. І. Чеснокової самопізнання визначається як складний багаторівневий процес індивідуалізовано розгорнутий у часі, а самоаналіз розглядається як один з прийомів самопізнання, результат застосування якого «відбувається подібно внутрішньому обговоренню з самим собою» своєї особистості, її цінностей [10, с. 98]. Самоаналіз, який базується на співставленні результатів діяльності з цілями, розвиває у суб'єкта аналітичне мислення, яке дає змогу розкрити причинно-наслідкові зв'язки своїх успіхів і невдач, критично оцінити факти, співвіднести їх з певними цінностями, що дозволяє йому подивитися на себе «іншими очима» і забезпечує внесення коректив у процес самовдосконалення.

Від глибини самоаналізу залежить самооцінка, під якою С. Л. Рубінштейн розуміє стрижневе утворення особистості, яке будується на оцінках індивіда іншими і його оцінювання цих інших [5, с. 56–58]. З точки зору І. І. Чеснокової самооцінка — «особливе утворення в структурі усвідомлення себе, яке виконує функції оцінки можливостей індивіда і зіставлення їх з вимогами ситуації поведінки, на основі чого відбувається її регуляція [10, с. 100]. Самооцінка формується під впливом різних чинників: порівняння образу реального «Я» з уявленням про те, якою б людина хотіла бути, привласнення людиною тих оцінок, які вона отримує від інших людей, реальна або уявна успішність дій людини. Тому вона може бути як адекватною, так і неадекватною (завищеною, або заниженою). Завищена самооцінка знижує потребу людини у самовдосконаленні, а занижена — викликає

розгубленість, невпевненість у собі. Адекватна самооцінка зміцнює впевненість у власних силах; за допомогою адекватної самооцінки координуються внутрішні психічні резерви особистості, спрямовані на усунення у самосвідомості протиріччя між Я-реальне і Я-ідеальне, що значною мірою забезпечує подальше її самовдосконалення.

Ядро самооцінки становлять прийняті суб'єктом цінності, які визначають специфіку її функціонування як механізму саморегуляції. У психології саморегуляція визначається як «свідома активність індивіда, спрямована на приведення внутрішніх резервів у відповідність з умовами зовнішнього середовища, як здатність індивіда самостійно забезпечувати адекватність власних дій і вчинків прийнятим програмам, вимогам певних принципів, норм, правил, які виступають в процесі саморегулювання в якості еталонів, ціннісних орієнтацій, вимогам діяльності [1, с.18]. Саморегуляція характеризується специфічною активністю, спрямованістю на співвіднесення поведінки особистості з вимогами ситуації, очікування інших людей, на актуалізацію психічних процесів відповідно до ситуації спілкування, міжособистісної взаємодії. Обов'язковою рисою саморегулювання є постійне внутрішнє оцінювання протікання акту поведінки, яке співвідноситься з прямим або передбачуваним його оцінюванням іншими людьми.

Коригування компонентів поведінки в саморегулюванні виконує механізм самоконтролю, який здійснюється через оцінку суб'єктом власних дій на основі особистісно значимих мотивів і установок на основі зіставлення, аналізу і корекції між цілями, засобами і наслідками дій [3, с. 112].

Внесення коректив у власну поведінку, діяльність, стабілізувати їх у потрібному напрямі й цим самим робити свою особистість об'єктом самовдосконалення, потребує самопроектування. Самопроектування — процес визначення свого уявного «Я — ідеальне» на певному проміжку часу. Це своєрідна психологічна самоорієнтація, яка потребує уміння діагностувати ситуацію і здатність розробляти на цій основі безліч можливих рішень та передбачати ефективність їх результатів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи зазначимо, що самовдосконалення — це процес пізнання себе як суб'єкта діяльності, побудова та корекція образу «Я», наповнення змістом самосвідомості особистості, результатом чого виступає динаміка змін в контексті формування образу Я, тобто усвідомлення та осмислення суб'єктом власних змін з позиції самого себе, свого

місця в сучасному світі та своєї життєвої програми і визначення цінностей цих змін для себе, що сприяє самовдосконаленню. Отже, особистісне самовдосконалення створює можливості проаналізувати образ Я-концепції і таким чином зумовлює до повного виявлення, розвитку та реалізації особистістю своїх позитивних якостей та обумовлює зростання значення самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Борышевский М. Й. *Развитие саморегуляции поведения*. Київ: Искусство, 1992. 168 с.
2. Ігнатюк О. А. *Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету*: автореф. дис. д-ра. наук. Харків, 2010. 44 с.
3. *Краткий психологический словарь* / Сост. Л. А. Карпенко; / под общей ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва: Политиздат, 1985. 431 с.
4. Мешко О. Професійне самопізнання майбутнього вчителя як умова становлення його педагогічної позиції. *Психологічні науки*. 2000. № 54. С. 235–239.
5. Рубинштейн С. Л. *Основы общей психологии*. Москва: Педагогика, 1989. 703 с.
6. Сущенко Л. О. *Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти*: дис. канд. пед. наук. Київ, 2009. 20 с.
7. Подоляк Я. В., Шведова Я. В., Артюхова В. В. *Самосовершенствование студента*: учеб. пособ. Харьков: ХНУ, 2011. 171 с.
8. Токарева Н. Н. Перспективы личностного развития субъектов образовательного пространства в современном информационном обществе. *Повышение качества образования в условиях поликультурного социума : сб. статей* / редкол.: И. А. Шарапова [и др.]. Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2017. С. 51–55.
9. Хоружа Л. Л. *Етичний розвиток педагога*: навч. посіб. Київ: Академвидав. 2012. 208 с.

10. Чеснокова И. И. *Проблемы самосознания в психологии*. Москва: Наука, 1977. 144 с.
11. Шестакова Т. В. *Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення*: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ, 2006. 20 с.

References

1. Boryshevskiy, M. I. (1992). *Razvitiye samoregulyatsiyi povedeniya* [Development of self-control of behaviour]. Kyiv, Iskustvo Publ., 168 s. [in Russian]
2. Ignatyuk, O. A. (2010). *Teoretychni ta metodychni osnovy pidgotovky maybutnyogo inzhenera do profesiynogo samovdoskonalennya v umovakh tekhnichnogo universytetu*: avtoref. dys. d-ra. nauk [Theoretical and methodological bases of preparation of a future engineer for professional self-improvement in the conditions of a technical university: abstract of dis. of Doctor of Science]. Kharkiv, 44 s. [in Ukrainian]
3. *Kratkiy psikhologicheskii slovar*. (1985). [Brief Psychological Dictionary]; L. A. Karpenko (Sost.); A. V. Petrovskiy, M. G. Yaroshevskiy (red.). Moscow, Political Publ., 43 s. [in Russian]
4. Meshko O. (2000) Profesiyne samopiznannya maybutnyogo vchytelya yak umova stanovlennya yogo pedagogichnoyi pozytsiyi [Professional self-knowledge of a future teacher in the conditions of development of his pedagogical position]. *Psychological Sciences*, 54. S. 235–239 [in Ukrainian]
5. Rubinstein, S. L. (1989). *Osnovy obshchey psikhologii* [Fundamentals of General Psychology]. Moscow: Pedagogika Publ. 703 s. [in Russian]
6. Sushchenko, L. O. (2009). *Stymulyuvannya profesiynogo samovdoskonalennya vchyteliv pochatkovykh klasiv u systemi pislyadyplomnoyi osvity*: dys. d-ra. nauk [Stimulating professional self-improvement of primary school teachers in postgraduate educational system: dis. of Doctor of Science]. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian]
7. Podolyak, Ya. V., Shvedova, Ya. V., Artyukhova, V. V. (2011) *Samosovershenstvovaniye studenta*: ucheb. posob. [Self-improvement of a student: study guide]. Kharkiv, KHNU Publ. 171 s. [in Russian]

8. Tokareva, N. N. (2017). Perspektivy lichnostnogo razvitiya sub'ektov obrazovatel'nogo prostranstva v sovremennom informatsionnom obschestve [Prospects for the personal development of subjects of the educational space in the modern information society]. *Povyshenie kachestva obrazovaniya v usloviyah polikulturnogo sotsiuma : sb. statey / redkol.: I. A. Sharapova [i dr.]*. Vitebsk : VGU imeni P. M. Masherova. S. 51–55. [in Russian]
9. Khoruzha, L. L. (2012). *Etychnyi rozvytok pedagoga: navch. posib.* [Ethical development of a teacher]. Kyiv, Akadem Publ., 208 s. [in Ukrainian]
10. Chesnokova, I. I. (1977). *Problemy samosoznaniya v psichologii* [Problems of self-awareness in psychology]. Moscow, Nauka Publ. 144 s. [in Russian]
11. Shestakova, T. V. (2006). *Formuvannya gotovnosti maybutnikh pedagogiv do profesiynogo samovdoskonalennya: avtoref. dys. d-ra. nauk: spets.* [Formation of future teachers' readiness for professional self-improvement: abstract of dis. of Doctor of Science]. Kyiv. 20 s. [in Ukrainian]

Исаева Д. Ю.

Психологическая детерминация профессионального самоусовершенствования будущего учителя

Аннотация. В статье осуществлен анализ профессионального самоусовершенствования как одного из базовых факторов личностного роста будущего учителя. Рассмотрены различные подходы ученых к определению сущности профессионального самоусовершенствования как личностно ценного и профессионально важного качества личности и представлены основные характеристики выделенного феномена. Установлено, что психологической основой профессионального самоусовершенствования выступает профессиональное самосознание, которое содействует развитию будущего учителя как субъекта профессионального самоусовершенствования. Определены основные психологические детерминанты процесса профессионального самоусовершенствования личности и представлена их характеристика.

Ключевые слова: самоусовершенствование, профессиональное самоусовершенствование, самопознание, самоанализ, самооценка, саморегуляция, самопроектирование.

Isayeva D. Yu.

Psychological determination of professional self-improvement of a future teacher

Abstract. This article analyses professional self-improvement as one of the basic factors of personal growth of a future teacher. The different scientists' approaches to defining the essence of professional self-improvement as a personally valuable and professionally important quality of a personality was considered presenting the main characteristics of this phenomenon. It was established that psychological basis of professional self-improvement is professional self-awareness, which contributes to the development of a future teacher as a subject of professional self-improvement. The main psychological determinants of the process of professional self-improvement of a personality and its characteristics were found and presented.

Keywords: self-improvement, professional self-improvement, self-knowledge, self-examination, auto-evaluation, self-control, self-projection.

Ісаєва Дарья Юріївна,

факультет дошкільної та технологічної освіти
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна
gawkaisaeva@gmail.com

Науковий керівник:

Пінська Олена Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет
Кривий Ріг, Україна